

БУРЯК К. М.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри підприємництва,
організації виробництва та теоретичної
і прикладної економіки
(Український державний хіміко-
технологічний університет)

УДК 343.9(477)(06)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.1.32>

ПРОБЛЕМА ДОМАШНЬОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Передмовою виникнення знань про домашню злочинність в Україні в умовах воєнного стану стали наукові розвідки вітчизняних вчених. Обґрунтовано думку, що російсько-українська війна глибоко вплинула на родинні стосунки і таке явище як домашня злочинність не зникла, а навпаки міцно вкоренилося у сім'ї.

Проблема домашньої злочинності в Україні в значній мірі спричинена умовами перехідного стану нашого суспільства, невизначеністю на даному етапі його ціннісної системи, кризою духовних підвалин життя людей. Водночас, дана проблема взагалі тривалий час замовчувалася.

І пов'язано це було з тим, що за радянські часи така злочинність по ідеологічними мотивам не могла бути, а з іншого боку, ментальність значної частини українського суспільства, була такою, коли прояви домашньої злочинності не могли бути надбанням публічності.

У статті вперше розкрито проблему домашньої злочинності в Україні в умовах воєнного стану. Доведено, що домашня злочинність це частина кримінологічної науки. Зазначено, що первинні паростки про домашню злочинність були закладені зарубіжними вченими в рамках сімейної кримінології.

Оскільки сучасна правова доктрина, міжнародне право та європейська конвенційна спадщина, сконцентрована в практиці Європейського суду з прав людини, ми маємо розуміти, що основоположними правами кожної людини є невід'ємне право на життя, свободу та особисту недоторканість, повагу до її честі та гідності, а заборона тортур, примусової праці та дискримінації становить основу правового статусу людини в цивілізованому суспільстві.

Це означає, що будь-яка особа незалежно від статі, віку, стану здоров'я чи будь-яких інших чинників має право на ефективний захист від злочинних посягань кривдника в даній сфері. Такий підхід поклав на державу позитивні зобов'язання створити ефективну систему протидії та запобігання домашній злочинності.

Отже, вирішальна роль в системі протидії та запобіганні домашній злочинності належать саме суду як єдиному органу, уповноваженому притягати кривдників до різних видів юридичної відповідальності за вчинення правопорушень у даній сфері. До речі, провідна роль суду в механізмі протидії та запобігання домашній злочинності підкреслюється й міжнародними стандартами в цій сфері.

Ключові слова: воєнний стан, злочинність, кривдник, сімейні стосунки.

Buriak K. M. Problem of domestic crime in Ukraine under the conditions of marital state

The preface to the occurrence of knowledge about domestic crime in Ukraine under martial law was the scientific researches by domestic scientists. The opinion about great effect by the Russian-Ukrainian war for family relations and such a phenomenon as domestic crime did not disappear, but on the contrary became firmly rooted in the family was substantiated.

The problem of domestic crime in Ukraine is largely caused by the conditions of the transitional state of our society, the uncertainty at this stage of its value system, and the crisis of the spiritual foundations of people's lives. At the same time, this problem has been kept silent for a long time.

And this was due to the fact that during Soviet times, such a crime could not happen for ideological reasons, and on the other hand, the mentality of a large part of Ukrainian society had such an opinion that manifestations of domestic crime could not be the property of the society.

The article reveals for the first time the problem of domestic crime in Ukraine under martial law. Domestic crime was found to be a part of criminological science. It is noted that the initial seeds of domestic crime were based by foreign scientists within the framework of family criminology.

Because modern legal doctrine, international law and European convention heritage are concentrated in the practice of the European Court of Human Rights, we must understand that the fundamental rights of every person are the inalienable right to life, liberty and personal integrity, respect for his honor and dignity, and the prohibition of torture, forced labor and discrimination forms the basis of the legal status of a person in a civilized society.

Because modern legal doctrine, international law and European convention heritage are concentrated in the practice of the European Court of Human Rights, we must understand that the fundamental rights of every person are the inalienable right to life, liberty and personal integrity, respect for his/her honor and dignity, and the prohibition of torture, forced labor and discrimination forms the basis of the legal status of a person in a civilized society.

This means that any person, regardless of gender, age, state of health or any other factors, has the right to effective protection against the criminal encroachments of the offender in this area. This approach imposed positive obligations on the state to create an effective system of combating and preventing domestic crime.

So, the decisive role in the system of combating and preventing domestic crime belongs to the court as the only body authorized to bring offenders to various types of legal responsibility for committing offenses in this area. By the way, the leading role of the court in the mechanism of combating and preventing domestic crime is also emphasized by international standards in this area.

Key words: *martial law, crime, offender, family relations.*

Вступ. Ідея написати дану статтю виникла не випадково. Її обумовило те, що 24 лютого 2022 року російська федерація віроломно напала на нашу країну. Сотні тисяч українських сімей були вимушені переселитися в інші більш безпечні місця на території України, інші виїхали за кордон. Сімейні стосунки, коли дружина за кордоном, а чоловік захищає Батьківщину були дуже міцними. Це показувало єдність і бажання перемогти ворога як найшвидше, і жити знову разом і виховувати дітей. Поряд з тим, життя вносить свої корективи у сімейні відносини.

Наприклад, серед опитаних жінок, які перебувають за кордоном 30% почали усвідомлювати, що на Батьківщині у сім'ї нема майбутнього, а тому розлучення неминуче і у дружини з'явився ген самозбереження. Тут краще, діти ходять до школи, держава турбується

про вимушених переселенців, можна вивчати мову і знайти роботу. А що буде після закінчення війни її це не турбує.

Вона добре розуміє, що в Україні війна і уже скоро рік життя її сім'ї знаходиться в стані не визначеності. З одного боку чоловіки повертаючись із фронту отримавши психологічний синдром війни іноді діють не адекватно, зловживають спиртними напоями, замикаються в собі, вчиняють кримінальне правопорушення.

З іншого, фізичний, моральний і психологічний стан, як дружини так і чоловіка може стати на заваді сімейного благополуччя. У сім'ї з'явиться не порозуміння, приниження, обвинувачення один одного. І найголовніше – це домашнє насильство, як різновид домашньої злочинності.

Домашня злочинність зародилася на кримінологічному матеріалі наукових розвідок вітчизняних вчених розпочинаючи за часів незалежної України, але свого осмислення вона набула у XXI столітті з прийняттям Верховною Радою України у 2017 році нового Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та внесенням змін і доповнень до Кримінального кодексу України.

Проблема домашньої злочинності в Україні в значній мірі спричинена умовами перехідного стану нашого суспільства, невизначеністю на даному етапі його ціннісної системи, кризою духовних підвалин життя людей. Водночас, дана проблема взагалі тривалий час замовчувалася.

І пов'язано це було з тим, що за радянських часів така злочинність по ідеологічними мотивам не могла бути, а з іншого боку, ментальність значної частини українського суспільства, була такою, коли прояви домашньої злочинності не могли бути надбанням публічності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як засвідчили результати вивчення наукової літератури з даної проблематики її активно та продуктивно розробляють як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Зокрема, серед українських науковців варто виділити праці: О. І. Белової, А. Б. Благої, І. Г. Богатирьова, О. В. Бойко, Б. М. Головікіна, О. М. Джужі, Г. В. Дідківської, О. І. Зазимко, О. В. Ковальової, О. Д. Коломойця, Л. В. Крижної, М. Г. Кузнєцова, Н. В. Лесько, С. В. Романцевої, М. Ю. Самченко та ін.

Мета статті. У цій науковій статті ми здійснили спробу розкрити домашню злочинність як суспільно-правове явище через призму воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Злочинність в Україні пронизуючі різні сфери суспільного буття, на жаль, не обійшла і домашню сферу, особливо в період воєнного стану. І хоча домашня злочинність – це окремий напрям кримінології, що вивчає особу кривдника, причини і умови такої злочинності, шляхи і засоби її запобігання та протидії ми маємо розуміти, що саме така злочинність руйнує основи державності якою є сім'я.

Оскільки домашня злочинність та її генезис належить до числа тих питань, які потребують не тільки кримінологічного аналізу сучасного стану, а також вироблення на цій основі пропозицій для вдосконалення законодавства у вказаній сфері, вона також є вкрай важливою і сучасною проблемою. Адже, домашня злочинність, вироблення напрямів її запобігання та протидії потребує окремого ретельного вивчення, з урахуванням усіх особливостей сьогодення.

Варто наголосити, що введення воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року особливо не вплинуло на проблему запобігання та протидії домашньої злочинності, оскільки основна увага держави була прикута допомозі внутрішнього переміщеним особам, учасникам бойових дій та їх сім'ям. Однак, проблема домашньої злочинності не зникла, а навпаки загострилась.

І якщо до початку вторгнення російської федерації на територію нашої країни у всіх об'єднаних територіальних громадах щодо запобігання домашньої злочинності була налагоджена комунікація між усіма суб'єктами, що опікуються допомогою особам, постраждалим від неї, то за умов воєнного стану та активних бойових дій співпраця дещо припинилася особливо в умовах окупації.

Хоча за дослідженням наукової школи «Інтелект» юристи об'єднаних територіальних громад, працівники правоохоронних органів завжди готові надати допомогу постраждалим

від домашньої злочинності, в тому числі й у отриманні чи продовженні дії обмежувального припису стосовно кривдника. Прикладом є справа № 398/3369/22.

Так, 03 жовтня 2022 року суд Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області в цивільній справі № 398/595/22 ухвалив рішення по справі, яким дійшов висновку про достатність доказів для продовження обмежувального припису із застосуванням заходів тимчасового обмеження на строк у шість місяців.

Зокрема, суд заборонив кривднику наблизитися на відстань 100 метрів до місця проживання, навчання та інших місць частого відвідування постраждалої, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею, в тому числі вести листування, телефонні переговори або контактування з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб [1].

Вважається, що в Україні вітчизняними вченими кримінологічного спрямування не ставилося однозначного питання щодо виокремлення домашньої злочинності як нового напрямку в кримінології, це не означає, що домашня злочинність повністю замовчувалася, а науковці оминали її дослідження. Навпаки за роки незалежності України такі дослідження набули системного характеру.

Зокрема, вважаємо передумовою дослідження домашньої злочинності в Україні стали наукові праці таких відомих вітчизняних вчених як: 1) Л. В. Крижної «Попередження злочинам, що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин» (2000 р.); 2) Б. М. Головкіна «Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень» (2002 р.); 3) О. І. Белової «Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх» (2006 р.); 4) О. В. Ковальної «Діяльність служби дільничних офіцерів міліції щодо попередження насильству в сім'ї» (2008 р.); 5) О. І. Зазимко «Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання подружнім вбивствам» (2010 р.); 6) О. Д. Коломойця «Адміністративно-правове регулювання відповідальності за вчинення насильства у сім'ї, невиконання захисного припису або не проходження корекційної програми» (2010 р.); 7) М. Ю. Самченко «Кримінологічна характеристика та попередження сімейному насильству щодо неповнолітніх» (2011 р.); 8) О. В. Бойко «Насильство в сім'ї: соціологічний аналіз явища» (2003 р.); 9) А. Б. Благої «Насильство в сім'ї: кримінологічний вимір, детермінація, запобігання» (2015 р.); 10) С. В. Романцева «Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні» (2018 р.); 11) Н. В. Лесько «Адміністративно-правове забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері захисту дітей від насильства та інших протиправних дій» (2019 р.); 12) М. Г. Кузнецова «Домашнє насильство: кримінологічна характеристика та запобігання» (2019 р.). Саме їх здобутки та науковий пошук у цій сфері заклали підвалини запровадження в Україні нового курсу в кримінології – домашня злочинності.

Варто також зазначити, що вітчизняні вчені Національної академії внутрішніх справ у 2014 році видали навчальний посібник «Кримінологія» у якому розглянули, у тому числі, й сімейну кримінологію, під якою автори пропонують розуміти галузь загальної кримінології, яка вивчає причини та умови виникнення масової злочинної поведінки в сімейних відносинах, внутрішньо сімейні злочини, а також реакцію на вищезазначені злочини суспільства з метою нейтралізації злочинності. Для визначення даної наукової галузі вони запропонували також власну назву «Кримінологія сімейних відносин» [2, с. 82].

Доцільно звернути увагу і на монографію вітчизняного вченого харківської школи кримінологів Б. М. Головкіна «Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері» у якій автор у 2004 році висвітлив кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері. У роботі дається розгорнута кримінологічна характеристика вказаної категорії злочинів, розкриваються їх сучасні тенденції та особливості. Значна увага приділяється дослідженню проблеми криміногенних сімейно-побутових конфліктів та їх ролі у генезисі умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень. Пропонується комплекс заходів протидії зазначеним видам протиправних посягань [3, с. 1].

Цікавою в контексті дослідження домашньої злочинності є монографія вітчизняної вченої Г. В. Дідківської «Криміногенність сім'ї як фактор злочинності неповнолітніх», у якій

авторка піддала ґрунтовному аналізу стан та тенденції розвитку злочинності неповнолітніх в Україні, охарактеризувала криміногенність сім'ї, виокремила окремі її прояви. Це дозволило авторці висвітлити необхідність зміни підходів до організації заходів по запобіганню злочинності неповнолітніх, вироблення конкретних рекомендацій по вдосконаленню кримінального законодавства і правозастосовчої практики у сфері охорони інтересів сім'ї [4, с. 3–7].

Вітчизняними кримінологами України проблема домашньої злочинності розглядається в Особливій частині Кримінології окремим розділом, і взагалі має дещо іншу назву: «Насильницька злочинність проти життя і здоров'я особи та її запобігання» [5, с. 5.]; «Сімейно-побутова злочинність» [6, с. 265].

За останні п'ять років ситуація різко змінилася, й сьогодні з боку засобів масової інформації, державних і громадських інституцій інтерес до проблеми домашньої злочинності різко зріс. А це в умовах криміналізації даної сфери свідчить про його актуальність, теоретичну та практичну значущість.

До речі, саме у XXI столітті домашня злочинність міцно вкоренилася у свідомості людини. За таких умов проблема вчинення злочинів у сім'ї сьогодні пов'язана із найважливішим завданням української держави – захистом прав людини і прав дитини, зокрема, оскільки від цього залежить майбутнє нашої держави.

У рамках наукової школи «Інтелект» професора Богатирьова Івана Григоровича на кафедрі кримінального права та кримінології Університету державної фіскальної служби України у 2017 році було започатковано фундаментальний напрямок кримінологічного дослідження «Домашня злочинність: протидія та запобігання».

У межах цього дослідження членом вказаної наукової школи М. Г. Кузнєцовим було проведено ґрунтовне дослідження «Домашнє насильство: кримінологічна характеристика та запобігання», в якому автором встановлено, що для пізнання генезису будь-якого злочинного посягання, зокрема, і домашнього насильства, недостатньо обмежуватися вивченням особистості лише кривдника такого насильства, оскільки відомо, як зазначає дослідник, що в ряді випадків остаточне прийняття рішення про вчинення злочину у сімейній сфері залежить від поведінки потерпілого [7, с. 136].

Професорсько-викладацьким складом кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін Міжнародного економіко – гуманітарного університету імені академіка Степана Демянчука та науковою школою «Інтелект» у 2022 році, після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну було здійснено поглиблений аналіз законодавчої бази у цій сфері, напрацьовується емпірична база дослідження.

Більше того, проведені дослідження у вказаній сфері свідчать, що проблема в сім'ї, зміна сімейних традицій і звичаїв, незахищеність членів сім'ї від кривдника в умовах воєнного стану породжує в суспільстві неповагу до закону, відтворює свавілля до правової культури, охоплює собою вчинення низки інших злочинів тощо.

Звертає на себе увагу також проблема неналежної організації з боку правоохоронних органів запобіжної роботи в царині запобігання домашній злочинності та відсутність науково обґрунтованих рекомендацій з цього приводу. Основною причиною цього процесу стало те, що проблема домашньої злочинності тривалий час в Україні була більш латентною, ніж відкритою. Вважалося, що втручання держави в особисте та приватне життя осіб, які вчиняють в сім'ї кримінальні правопорушення – це порушення їх права і свобод. А в цей час кривдник (кривдниця) порушують право на життя і здоров'я, не бажаючи виносити цю проблему на осуд суспільства.

Оскільки сучасна правова доктрина, міжнародне право та європейська конвенційна спадщина, сконцентрована в практиці Європейського суду з прав людини, ми маємо розуміти, що основоположними правами кожної людини є невід'ємне право на життя, свободу та особисту недоторканість, повагу до її честі та гідності, а заборона тортур, примусової праці та дискримінації становить основу правового статусу людини в цивілізованому суспільстві.

Це означає, що будь-яка особа незалежно від статі, віку, стану здоров'я чи будь-яких інших чинників має право на ефективний захист від злочинних посягань кривдника в даній сфері. Такий підхід поклав на державу позитивні зобов'язання створити ефективну систему протидії та запобігання домашній злочинності.

Отже, вирішальна роль в системі протидії та запобіганні домашній злочинності належать саме суду як єдиному органу, уповноваженому притягати кривдників до різних видів юридичної відповідальності за вчинення правопорушень у даній сфері. До речі, провідна роль суду в механізмі протидії та запобігання домашній злочинності підкреслюється й міжнародними стандартами в цій сфері.

Висновки. Отже, з'ясування змісту генезу домашньої злочинності в Україні важливе не тільки з точки зору наукового пізнання, а й з точки зору практичної значимості її протидії та запобігання. До того ж запропонований нами навчальний курсу «Домашня злочинність в Україні: протидія та запобігання» можна вважати виправданим, у зв'язку із значною поширеністю домашньої злочинності, а також бажанням загострити інтерес до неї з метою подальших теоретичних і практичних відкриттів з означеної проблематики.

Список використаних джерел:

1. Рішення № 103482034, 21.02.2022, Олександрійський міськрайонний суд Кіровоградської області. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/103482034>
2. Кримінологія: навч. посіб. / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов] ; за заг. ред. О. М. Джужи. К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2006. 264 с.
3. Головкін Б. М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері: Монографія. Харків: ППВ «Нове слово». 2004. 252 с.
4. Дідківська Г. В. Криміногенність сім'ї як фактор злочинності неповнолітніх: Монографія. Київ : Центр учбової літератури. 2016. 204 с.
5. Кримінологія: підручник; За ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкина. Харків: Право. 2014. 440 с.
6. Кримінологія підручник; За ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ: ВД Дакор. 2018. 532 с.
7. Кузнєцов М. Г. Віктимологічний портрет жертви домашнього насильства, що є небезпечним для життя. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 1(7). С. 136–145.
8. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07 груд. 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 05.11.2019).

